

บทที่ 6

สรุปผลการศึกษา และข้อเสนอแนะ

การสรุปผลการศึกษาในบทนี้จะเป็นการอธิบายสาเหตุ ปัจจัย และอิทธิพลในด้านต่างๆ ที่เป็นตัวกำหนดโครงสร้างทางเศรษฐกิจ-สังคม ซึ่งปัจจัยด้านนี้เป็นปัจจัยหลักที่ส่งผลต่อกระบวนการกำเนิดและการพัฒนาการของเมืองบิรวารโดยรอบเมืองเชียงใหม่ พัฒนาการดังกล่าวส่งผลต่อลักษณะทางกายภาพโดยรวมรวมถึงโครงสร้างพื้นฐานของเมือง และความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบของเมืองต่างๆ รวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างเมืองบิรวารด้วยกันเองด้วย ข้อสรุปดังกล่าวจะอธิบายถึงกระบวนการพัฒนาเมืองที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ในภาพรวมด้วยเช่นกัน โดยมีรายละเอียดของเนื้อหาดังต่อไปนี้

6.1 สรุปผลการศึกษา

การศึกษากำเนิดและการพัฒนาการของเมืองบิรวารของเมืองเชียงใหม่จากการเปลี่ยนแปลงทางลักษณะเศรษฐกิจ-สังคม ด้วยการเก็บรวบรวมข้อมูลและนำมาวิเคราะห์ถึงสาเหตุและปัจจัยที่ส่งผลต่อพัฒนาการของโครงสร้างพื้นฐานและองค์ประกอบของสถาปัตยกรรมเมือง สามารถสรุปผลได้ว่า การตั้งถิ่นฐานของเมืองบิรวารของเมืองเชียงใหม่แทบทุกเมืองในยุคแรก ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการแสวงหาพื้นที่อันอุดมสมบูรณ์ โดยมีลักษณะทางภูมิศาสตร์แบบที่ราบลุ่มโดยมีลำน้ำไหลผ่าน ทำให้เมืองบิรวารที่สำคัญหลักๆ ทั้งเมืองหางดงและเมืองสันทรายค่อยๆ พัฒนาการเติบโตอย่างช้าๆ แต่เมื่อเวลาผ่านไปความเปลี่ยนแปลงทางภูมิประเทศที่เกิดจากเหตุอุทกภัยครั้งใหญ่ และการเปลี่ยนแปลงทางสภาพแวดล้อมธรรมชาติ ได้ส่งผลกระทบต่อการใช้พื้นที่บริเวณริมน้ำ และลักษณะเส้นทางไหลของลำน้ำ ส่งผลให้เกิดการอพยพย้ายที่ตั้งชุมชนขึ้นไปยังพื้นที่สูงมากขึ้น ปรากฏให้เห็นในชุมชนที่ตั้งอยู่ใกล้กับลำน้ำปิงบนพื้นที่เมืองแมริมและเมืองสารภี

ชุมชนเมืองบิรวารเหล่านี้เริ่มที่จะก่อรูปถิ่นฐานขึ้นมาบนบริเวณริมชายฝั่งแม่น้ำมากขึ้นกว่าในยุคก่อน อีกทั้งเหตุความไม่สงบจากการก่อกบฏและภาวะสงครามในยุคที่เริ่มมีการติดต่อค้าขายกันมากขึ้นก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้มีการอพยพย้ายถิ่นไปมาของทั้งเมืองคอยสะเก็ดและเมืองสันกำแพง แต่แตกต่างกันตรงที่เมืองคอยสะเก็ดมีการกลับมาใช้พื้นที่เดิมเพื่อเป็นที่ตั้งถิ่นฐานชุมชนและขยายพื้นที่ที่อยู่อาศัยให้กระจายตัวออกไปยังพื้นที่ใกล้เคียงศูนย์กลางการตั้งถิ่นฐานเดิมเมื่อมีจำนวนประชากรมากขึ้น ส่วนกรณีของเมืองสันกำแพงเป็นการอพยพย้ายลงมายังพื้นที่ปลอดภัยทางตอนใต้

จากการกวาดต้อนและลี้ภัยกบฏเงี้ยวในภาวะสงคราม อีกทั้งลักษณะการยังชีพด้วยระบบเกษตรกรรม และการปกครองด้วยตนเองในแต่ละเมืองเป็นไปในรูปแบบปัจเจกก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลให้ ความสัมพันธ์ของการตั้งถิ่นฐานและการขยายตัวของชุมชนสัมพันธ์กับแหล่งทำกิน

เมื่อถึงยุคสมัยของการรวมศูนย์การปกครองที่ล้านนาถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสยามใน ราวปีพ.ศ. พ.ศ. 2437 ทำให้รูปแบบการปกครองจากรัฐส่วนกลางครอบคลุมตั้งแต่เมืองเชียงใหม่และ กระจายสู่เมืองอื่นโดยรอบ ประกอบกับการเกิดขึ้นของการค้าขายแลกเปลี่ยนโดยการรวานพ่อค้าวัว ต่างม้าต่าง ทำให้เกิดโครงข่ายเส้นทางการค้าเชื่อมเมืองบริวารต่างๆ กับกลุ่มเมืองที่อยู่แวดล้อม รวมถึง การเชื่อมโยงเขตการค้าของเมืองบริวารเข้ากับเมืองเชียงใหม่ด้วย ลักษณะสินค้าส่วนใหญ่เป็นผลผลิต ทางเกษตร หากแต่ในเขตพื้นที่ที่มีลักษณะภูมิประเทศแบบภูเขาสูงอย่างเมืองคอยสะเก็ดและเมือง แมริมจะมีเมี่ยงเป็นสินค้าที่มีมูลค่าและความต้องการสูง ทำให้ทั้งสองเมืองเติบโตเป็นชุมทางการค้า ที่สำคัญของเมืองเชียงใหม่ที่อยู่ทางตอนเหนือและทางตะวันออก ถึงแม้จะมีที่ตั้งอยู่ไกลจากเมือง เชียงใหม่อันเป็นศูนย์กลางก็ตาม

กล่าวได้ว่ากองคาราวานและเส้นทางการค้าด้วยวัวต่างม้าต่าง และการแลกเปลี่ยนสินค้าของ คนในชุมชนด้วยกันเอง เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการเกิดขึ้นของพื้นที่เศรษฐกิจการค้าของเมือง บริวารทั้งหมดในช่วงแรก โดยสะท้อนออกมาในลักษณะชุมทางการกระจายสินค้าที่พัฒนามาจาก พื้นที่ค้าขายแลกเปลี่ยนริมทาง โดยที่แต่ละเมืองอาจมีความเหมือนและต่างกันตามตัวแปรด้านที่ตั้ง และปัจจัยด้านเศรษฐกิจ-สังคมเป็นต้น พื้นที่ค้าขายของเมืองแมริม เมืองคอยสะเก็ด และเมืองสารภีจะ ตั้งอยู่ใกล้กับพื้นที่ส่วนราชการที่ประกอบไปด้วยที่ตั้งแขวงและสถานีตำรวจเป็นส่วนสำคัญ เนื่องจาก ศูนย์กลางเศรษฐกิจของทั้งสามเมืองตั้งอยู่ระหว่างเส้นทางการค้าทางไกลในลักษณะของเมืองทางผ่าน ประกอบกับภาวะความไม่ปลอดภัยอันมาจากกลุ่มโจรที่ก่อเหตุลอบปล้นสินค้าตามรายทางอยู่เป็น ประจำ แต่หากเป็นกรณีของเมืองสันทราย เมืองสันกำแพง และเมืองหางดงก็มีความคล้ายคลึงกันในแง่ของการตั้งพื้นที่ค้าขายริมเส้นทางการค้าวัวต่างม้าต่างใกล้กับที่ตั้งศาสนสถานซึ่งถือเป็นศูนย์กลาง พื้นที่ชุมชน และมักเป็นพื้นที่รวมตัวของคนภายในชุมชนเช่นกัน

คุณลักษณะพื้นที่ค้าขายสินค้าของชุมชนที่พัฒนาไปสู่การเป็นตลาดแลกเปลี่ยนสินค้าขนาดใหญ่ในช่วงเวลาต่อมา มักมีองค์ประกอบที่สำคัญเช่น หอเสื่อบ้าน ศาลเจ้า หรือที่ตั้งของชนชั้น ปกครองตั้งอยู่ในบริเวณใกล้เคียง อันเนื่องมาจากความต้องการอำนาจหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่จะสามารถ ทำหน้าที่ปกป้องรักษาพื้นที่ทางเศรษฐกิจได้ นอกจากนี้ที่ตั้งของตลาดส่วนใหญ่ยังมีความสัมพันธ์กับ บ่อน้ำ ลำน้ำ เหมืองฝาย โดยมักเป็นการอาศัยทรัพยากรน้ำเพื่อประโยชน์ด้านการค้าในรูปแบบต่างๆ ตั้งแต่การนำน้ำมารดแปลงผักของเจ้าของตลาด ตลอดจนการนำน้ำมาทำความสะอาดพื้นที่ภายใน ตลาดและสินค้าพืชผล โครงสร้างของพื้นที่ชุมชนในบริเวณเมืองเหล่านี้ล้วนแล้วแต่มีความสัมพันธ์

กับทรัพยากรริมฝั่งแม่น้ำทั้งสี่ ลักษณะของชุมชนที่ยาวนานไปตามลำน้ำโขงชายถนนที่ตัดขนานริมน้ำช่วยแบ่งพื้นที่ทางสัญจรของบริเวณเขตชุมชนอย่างเป็นระเบียบผสมกับโครงข่ายถนนที่คดเคี้ยวในช่วงที่ห่างไกลจากศูนย์กลางชุมชนออกไปจนถึงบริเวณที่ตั้งของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนที่จะตั้งอยู่บริเวณใกล้กับชุมชนบ้างหรือในบางเมืองก็ตั้งห่างออกไปในบริเวณเขตการทำเกษตรกรรม

ในช่วงปีพ.ศ. 2464 การเกิดขึ้นของเส้นทางรถไฟสายเหนือที่มาพร้อมกับนโยบายกระตุ้นเศรษฐกิจการส่งออกของภาคการเกษตร ส่งผลให้ภาครัฐเข้ามามีบทบาทในการเร่งพัฒนาโครงสร้างสาธารณูปโภคสาธารณูปการ โดยเฉพาะการพัฒนาโครงข่ายเส้นทางคมนาคมขนส่งและระบบชลประทานให้มีประสิทธิภาพและสามารถผลักดันเกษตรเชิงพาณิชย์ให้มีศักยภาพการผลิตสูงสุด ความเจริญทางการค้าและระบบทุนนิยมที่เป็นผลสืบเนื่องมาจากผลของนโยบายการพัฒนาเมืองดังกล่าว ส่งผลให้ระบบเศรษฐกิจโดยรวมของแต่ละเมืองดีขึ้น หากแต่ในระยะเวลาดังกล่าวภาคประชาชนกลับนิยมบริโภคสินค้าฟุ่มเฟือยและเน้นการบริโภคสินค้าที่ผลิตในระบบโรงงานอุตสาหกรรม ทำให้ภาคการค้าที่มีสถาปัตยกรรมเรือนค้าและพื้นที่ประเภทตลาดในทุกเมืองได้รับความนิยมในการจับจ่ายไปด้วย นอกจากนี้ในช่วงนอกฤดูการทำนา ยังได้เกิดธุรกิจสัมปทานจากภาครัฐ ทั้งการสัมปทานป่าไม้และสัมปทานอุตสาหกรรมการปลูกไร่ยาสูบโดยนายทุนรายใหญ่ของแต่ละเมือง

การดำเนินธุรกิจอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ดังกล่าว ส่งผลต่อการใช้พื้นที่ว่างของเมืองเพื่อรองรับกิจการของตน ซึ่งภายหลังได้ส่งผลกระทบต่อกรขยายตัวของเมือง ดังจะเห็นได้จากในกรณีของเมืองดอยสะเก็ดที่มีการสร้างพื้นที่โรงเลื่อยไม้ โรงคัดแยกและโรงบ่มใบยาสูบ ทางตอนใต้ของเมือง ส่งผลให้ความน่าจะเป็นในการขยายตัวทางเศรษฐกิจของเมืองตามเส้นทางการค้าสายดอยสะเก็ด-สันกำแพงขาดความต่อเนื่อง ในขณะที่เมืองแม่ริมมีการพัฒนาพื้นที่การเกษตรของชนชั้นปกครองบริเวณฝั่งทิศตะวันออกของเมือง ส่งผลให้ความน่าจะเป็นในการขยายตัวทางเศรษฐกิจและการขยายตัวของเมืองด้านทิศตะวันตกขาดความต่อเนื่องเช่นกัน แตกต่างจากกรณีของเมืองหางดงที่การตั้งโรงคัดแยกและโรงบ่มใบยาสูบอยู่บริเวณทางตอนเหนือ-ใต้ของเมืองและมีขนาดไม่ใหญ่มาก จึงมิได้กระทบต่อการเติบโตของเมืองมากนัก

ในเวลาต่อมาเหตุการณ์ความไม่สงบที่เกิดขึ้นในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ราวปีพ.ศ. 2485 ได้ทำให้กลุ่มพ่อค้าชาวจีนลี้ภัยออกจากตัวเมืองเชียงใหม่ และกระจายตัวออกไปตั้งรกรากและทำการค้าในพื้นที่เมืองบริวาร ซึ่งโดยส่วนใหญ่แล้วจะกระจุกตัวอยู่ในพื้นที่ตลาดเป็นหลัก กลุ่มพ่อค้าชาวจีนมีบทบาทสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจในแง่ของการเป็นพ่อค้าคนกลางที่คอยเชื่อมการค้าขายระหว่างเมืองบริวารแต่ละเมืองเข้ากับเมืองเชียงใหม่ เป็นนายทุนเงินกู้ซึ่งสอดคล้องกับสถานการณ์ของระบบทุนนิยมในสมัยนั้น หรือแม้กระทั่งในส่วนของการพัฒนารูปแบบสถาปัตยกรรมเพื่อการค้าที่ปรากฏในย่าน

เศรษฐกิจของเมืองบิรารทุกเมือง ที่มีลักษณะคล้ายคลึงกัน กล่าวคือมักเป็นการสร้างเรือนร้านค้าขึ้นโดยรอบบริเวณพื้นที่ตลาด ในลักษณะการสร้างประชิดพื้นที่ค้าขายโดยหันด้านหน้าอาคารออกประชิดถนนและกระจายตัวไปตามเส้นทางสัญจรหลักในชุมชน กลุ่มเรือนร้านค้าเหล่านี้ล้วนแล้วแต่ตั้งขนานไปตามแนวถนนทั้งสิ้น เนื่องจากการเปิดพื้นที่ให้ด้านยาวของอาคารเปิดเข้าถึงถนนให้มากที่สุดเพื่อประโยชน์ต่อการค้าขาย ถึงแม้ว่ากลุ่มอาคารเหล่านี้ในปัจจุบันจะหลงเหลืออยู่ไม่มากนักแต่นับเป็นองค์ประกอบหนึ่งของเมืองที่ยังสะท้อนให้เห็นสภาพการตั้งถิ่นฐานได้เป็นอย่างดี

ลักษณะการสำรวจถึงแนวทางการสร้างเรือนค้าถูกถ่ายทอดและมีการเรียนรู้ในกลุ่มพ่อค้านายทุนรายใหญ่ของแต่ละเมืองด้วยเช่นกัน ทั้งยังส่งผลให้นายทุนท้องถิ่นและชนชั้นปกครองในแต่ละพื้นที่ลดบทบาทลงอย่างเห็นได้ชัด การเจริญเติบโตของอุตสาหกรรมค้าข้าวที่เฟื่องฟูอย่างมาก ประกอบกับการบังคับใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 พ.ศ. 2504-2509 ทำให้มีการปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ-สังคมให้เอื้อต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมเพิ่มขึ้นเป็นเท่าตัว โดยเฉพาะการพัฒนากระบวนโครงข่ายการคมนาคมขนส่ง ส่งผลให้ในช่วงปีพ.ศ. 2510 เกิดปรากฏการณ์การปฏิวัติระบบขนส่งสินค้าโดยอาศัยรถคอกหมูแทนการใช้วัวต่างม้าต่าง ซึ่งโดยส่วนใหญ่แล้วการลงทุนธุรกิจขนส่งดังกล่าวมักเป็นการต่อยอดธุรกิจของพ่อค้าวัวต่างม้าต่างเอง รวมถึงกลุ่มชนชั้นปกครองจากส่วนกลางที่ย้ายถิ่นที่อยู่มายังเมืองบิราร โดยที่จุดศูนย์กลางของรถคอกหมูในแต่ละเมืองจะมีความสัมพันธ์ที่เอื้อประโยชน์ให้แก่การค้าขายเป็นหลัก ทำให้ท่าเลของท่ารถมักอยู่ใกล้กับทางเข้าของตลาด ที่ในปัจจุบันมีการพัฒนากลายระบบขนส่งโดยรถสองแถว ซึ่งยังคงปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนในพื้นที่ของเมืองแมริม เมืองคอยสะเก็ด และเมืองสารภี โดยทั้งสามเมืองยังคงทำหน้าที่เชื่อมเขตการค้าเช่นในอดีต ทั้งเมืองแมริมที่เชื่อมเขตการค้าทางตอนเหนือโดยเฉพาะกับเมืองแม่ฮ่องสอนและเมืองพม่า เมืองคอยสะเก็ดเชื่อมเขตการค้ากับเมืองเชียงรายและเมืองทางตอนใต้ของจีน ส่วนเมืองสารภียังคงทำหน้าที่เชื่อมเขตการค้าเชิงใหม่-ลำพูน แต่ในกรณีของ 3 เมืองที่เหลือไม่ปรากฏศูนย์กลางการคมนาคมสาธารณะ หากแต่ยังสามารถพบเห็นรถสองแถวดำเนินกิจการอยู่ ทั้งเมืองสันทรายและเมืองหางดงที่ปัจจุบันคงสถานะเป็นเพียงเมืองทางผ่าน แต่ในกรณีของเมืองสันกำแพงแล้วมีความแตกต่างไป เพราะศูนย์กลางการคมนาคมสาธารณะนั้นจะปรากฏอยู่ในพื้นที่ย่านการค้าเก่า มิได้อยู่ในย่านเศรษฐกิจการค้าของเมืองใหม่ซึ่งเป็นพื้นที่การศึกษาแต่อย่างใด พัฒนาการด้านระบบขนส่งและโครงข่ายเส้นทางสัญจรที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น ส่งผลให้เศรษฐกิจการค้าและการนำเข้าวัสดุก่อสร้างที่ทันสมัยทำให้สิ่งปลูกสร้างมีความเจริญเติบโตตามไปด้วย พื้นที่การค้าแต่ละเมืองขยายตัวและได้รับการลงทุนพัฒนาปรับปรุงสภาพแวดล้อมเพื่อรองรับจำนวนผู้ค้าที่เพิ่มมากขึ้น ตลอดจนการปลูกสร้างและปรับปรุงอาคารเรือนค้ารวมถึงบ้านพักอาศัย ด้วยวัสดุสมัยใหม่และขยายตัวออกจากศูนย์กลางย่าน

เศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะเมืองที่มีการพัฒนาเส้นทางคมนาคมขนาดใหญ่พาดผ่าน ทั้งเมืองแม่ริม เมืองสันกำแพง เมืองสารภี และเมืองหางดง สังกัดได้จากลักษณะภูมิทัศน์เมืองที่มีการปลูกสร้างอาคารพาณิชย์สมัยใหม่ขึ้นตามรายทาง สลับกับอาคารเรือนค้ายุคก่อน

การขยายตัวและอัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วจากนโยบายระดับชาติที่มุ่งพัฒนาให้เชียงใหม่เป็นเมืองหลักของภูมิภาค ส่งผลให้ในช่วงปีพ.ศ. 2525 เป็นต้นมา มีการดำเนินนโยบายพัฒนาเมืองบริวารเพื่อรองรับความเจริญและจำนวนประชากรที่ขยายตัวเพิ่มมากขึ้น ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 5 พ.ศ. 2525-2529 โดยมีการตัดถนนภายในชุมชนเพิ่มขึ้น มีการวางโครงการถนนวงแหวนหลายสายเพื่อรองรับการคมนาคมในอนาคต ซึ่งส่งผลกระทบให้เกิดความเปลี่ยนแปลงกับพื้นที่ตลาดอันเป็นศูนย์กลางทางการค้าของแต่ละเมือง ที่ล้วนแต่มีปัจจัยมาจากลักษณะของพื้นที่ทางเศรษฐกิจที่ตั้งอยู่หรือขยายตัวออกสู่เส้นทางคมนาคมสายหลักที่มีศักยภาพในการติดต่อกับเมืองเชียงใหม่ได้ดีกว่าแทบทั้งสิ้น ทั้งเมืองแม่ริมที่ศูนย์กลางทางเศรษฐกิจกระจุกตัวอยู่ริมทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 107 เชียงใหม่-แม่จัน (ถนนโชตนา) ศูนย์เมืองสันทรายที่ศูนย์กลางทางเศรษฐกิจกระจุกตัวอยู่ริมทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 1001 เชียงใหม่-พร้าว และทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 118 เชียงใหม่-ดอยสะเก็ด เมืองสันกำแพงที่ศูนย์กลางทางเศรษฐกิจกระจุกตัวอยู่ริมทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 1006 เชียงใหม่-ออนหลวย เมืองสารภีที่ศูนย์กลางทางเศรษฐกิจกระจุกตัวอยู่ริมทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 106 และเมืองหางดงที่ศูนย์กลางทางเศรษฐกิจกระจุกตัวอยู่ริมทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 108 เชียงใหม่-แม่ฮ่องสอน มีเพียงแต่ศูนย์กลางเศรษฐกิจของเมืองดอยสะเก็ดเท่านั้นที่ยังคงอยู่ในพื้นที่เดิม เนื่องจากลักษณะเส้นทางของถนนทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 118 เชียงใหม่-สันป่าสัก ไม่มีพื้นที่ที่มีศักยภาพเพียงพอในการพัฒนาเป็นศูนย์กลางทางการค้าขึ้น

นอกจากนั้นการกำหนดบทบาทหน้าที่ของเมืองบริวารแต่ละเมืองใหม่จากแผนพัฒนาดังกล่าว ยังส่งผลโดยตรงต่อโครงสร้างทางเศรษฐกิจ-สังคมของแต่ละเมืองอย่างเห็นได้ชัด ทั้งการย้ายหน่วยงานราชการออกนอกเขตพื้นที่เมืองเชียงใหม่ไปยังพื้นที่เมืองแม่ริม ทำให้เมืองแม่ริมมีประชากรแฝงเพิ่มมากขึ้น กระทั่งพื้นที่เกษตรกรรมทางด้านทิศตะวันออกของเมืองที่ถูกแปรสภาพให้กลายเป็นพื้นที่เพื่อการลงทุนด้านอสังหาริมทรัพย์ประเภทบ้านจัดสรร เมืองสันทรายที่ตั้งไม่ห่างจากเมืองเชียงใหม่มากนัก ได้กลายสภาพเป็นเมืองสำหรับพักอาศัยของประชากรที่อาศัยแหล่งงานภายในเมืองเชียงใหม่เพื่อเลี้ยงชีพ โดยพื้นที่เกษตรกรรมได้ถูกแปรสภาพเพื่อวัตถุประสงค์เดียวกันกับเมืองแม่ริม แต่แตกต่างในแง่ของการถูกวางแผนกว้านซื้อและปล่อยเช่าเพื่อเป็นที่ดินทำกินให้แก่ชาวบ้านเกษตรกรรมตั้งแต่ราวปีพ.ศ. 2525 การสร้างพัฒนาทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 118 ที่เน้นสนับสนุนภาคอุตสาหกรรมเกษตร ส่งผลให้เมืองดอยสะเก็ดโดดเด่นในแง่การเป็นพื้นที่ภาคการผลิตสินค้าทางการเกษตรที่สำคัญของเมืองเชียงใหม่ และกลายสภาพเป็นเพียงเมืองทางผ่านสู่เมืองเชียงราย

เท่านั้น เมืองสันกำแพงถูกผลักดันให้กลายเป็นเมืองเพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ที่มีกิจการหัตถอุตสาหกรรมต่างเป็นตัวดึงดูดการลงทุน ประกอบกับแผนการของภาครัฐที่มีแนวโน้มในการพัฒนาสันกำแพงให้เป็นเมืองหลักแห่งที่สองของเชียงใหม่ จากการประกาศแผนพัฒนาโครงการระดับชาติ โดยเฉพาะการจัดสร้างสนามบินแห่งที่สองขึ้นในพื้นที่ เมืองสารภียังคงสถานะเป็นฐานการลงทุนด้านอสังหาริมทรัพย์ตั้งแต่เมื่อครั้งที่การจัดระเบียบที่ดินเลียบทางรถไฟเชียงใหม่-ลำพูน เพื่อเป็นการกระตุ้นการลงทุนด้านอสังหาริมทรัพย์ในช่วงปีพ.ศ. 2504-2544 และลดสถานะเป็นเพียงเมืองทางผ่านสู่เมืองลำพูนเท่านั้น ส่วนเมืองหางดงยังคงสถานะเป็นเมืองทางผ่านมาตั้งแต่ครั้งอดีต หากแต่มีการสนับสนุนและพัฒนาเศรษฐกิจด้านหัตถอุตสาหกรรมขึ้น เพื่อรองรับอัตราค่าใช้จ่ายนอกเหนือจากช่วงฤดูการทำนา รวมถึงมีการลงทุนด้านอสังหาริมทรัพย์ที่ปรากฏขึ้นบริเวณทางตอนใต้ อันเป็นเขตติดต่อกับเมืองลำพูน

ทิศทางการพัฒนาเมืองที่กล่าวมาข้างต้น ส่งผลให้ระบบเศรษฐกิจถูกเปลี่ยนไปสู่ภาคอุตสาหกรรมและการลงทุนด้านอสังหาริมทรัพย์ ซึ่งโดยส่วนใหญ่แล้วเป็นการดำเนินธุรกิจโดยกลุ่มทุนจากนอกพื้นที่และมีการใช้พื้นที่ขนาดใหญ่ภายในเมือง จำนวนประชากรแฝงที่เพิ่มมากขึ้น มิได้กระตุ้นภาคเศรษฐกิจของชุมชนแต่อย่างใด เนื่องจากความนิยมของธุรกิจค้าสมัยใหม่ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาใกล้เคียงกัน สินค้าที่ยังคงขายได้มีเพียงพืชผักและของสดซึ่งมีมูลค่าทางเศรษฐกิจไม่มากนัก กำไรที่ได้จากการค้าขายถูกนำไปใช้จ่ายในชีวิตประจำวันและการลงทุนภาคการศึกษาของบุตรหลาน ที่โดยส่วนใหญ่ก็ไม่เพียงพอ กระทั่งต้องพึ่งพาการกู้ยืมจากแหล่งทุนทั้งรัฐและเอกชน ทำให้แนวโน้มของการลงทุนหรือรวมกลุ่มพัฒนาพื้นที่ทางการค้าและเรือนค้า หรือแม้แต่อาคารพาณิชย์ในปัจจุบันลดต่ำลง ซึ่งสอดคล้องกับการเข้ามามีบทบาทของธุรกิจการท่องเที่ยว ที่ส่งผลให้ลักษณะการเติบโตทางเศรษฐกิจกระจุกตัวอยู่เพียงแคภายในเมืองเชียงใหม่เป็นหลัก (ดูภาพประกอบที่ 6.1)

การศึกษากำเนิดและการพัฒนาการเมืองยังนำมาซึ่งความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการเชิงโครงสร้างและเนื้อเมืองซึ่งอาจกล่าวได้ว่า เมืองบริวารแทบทั้งหมดมีการก่อรูปชุมชนริมเส้นทางสัญจร และสามารถแบ่งรูปแบบการขยายตัวออกเป็น 2 ประเภทได้แก่

- 1) การขยายตัวจากศูนย์กลางของเมือง ซึ่งมีองค์ประกอบของสถาปัตยกรรมเมืองที่สำคัญ ได้แก่ ศาสนาสถาน (วัด) ตลาด หรือสถานที่ราชการ เป็นต้น อันได้แก่ เมืองแมริม สันทราย และสันกำแพง
- 2) การขยายตัวจากศูนย์กลางย่อยของแต่ละชุมชนกระทั่งรวมเป็นเมืองขนาดใหญ่ ได้แก่ เมืองดอยสะเก็ด สารภี และหางดง

ในส่วนขององค์ประกอบทางธรรมชาติยังส่งผลต่อการขยายตัวของเมืองด้วยเช่นกัน กล่าวคือ เมืองแมริมและเมืองหางดง ที่มีลำน้ำขวางไหลผ่านศูนย์กลางเมือง ทั้งนี้ยังรวมไปถึงเมืองคอยสะเก็ดที่มีทั้งเนินเขาและเส้นทางสัญจรขนาดใหญ่ที่ตีกรอบไม่ให้เมืองขยายตัวได้มากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

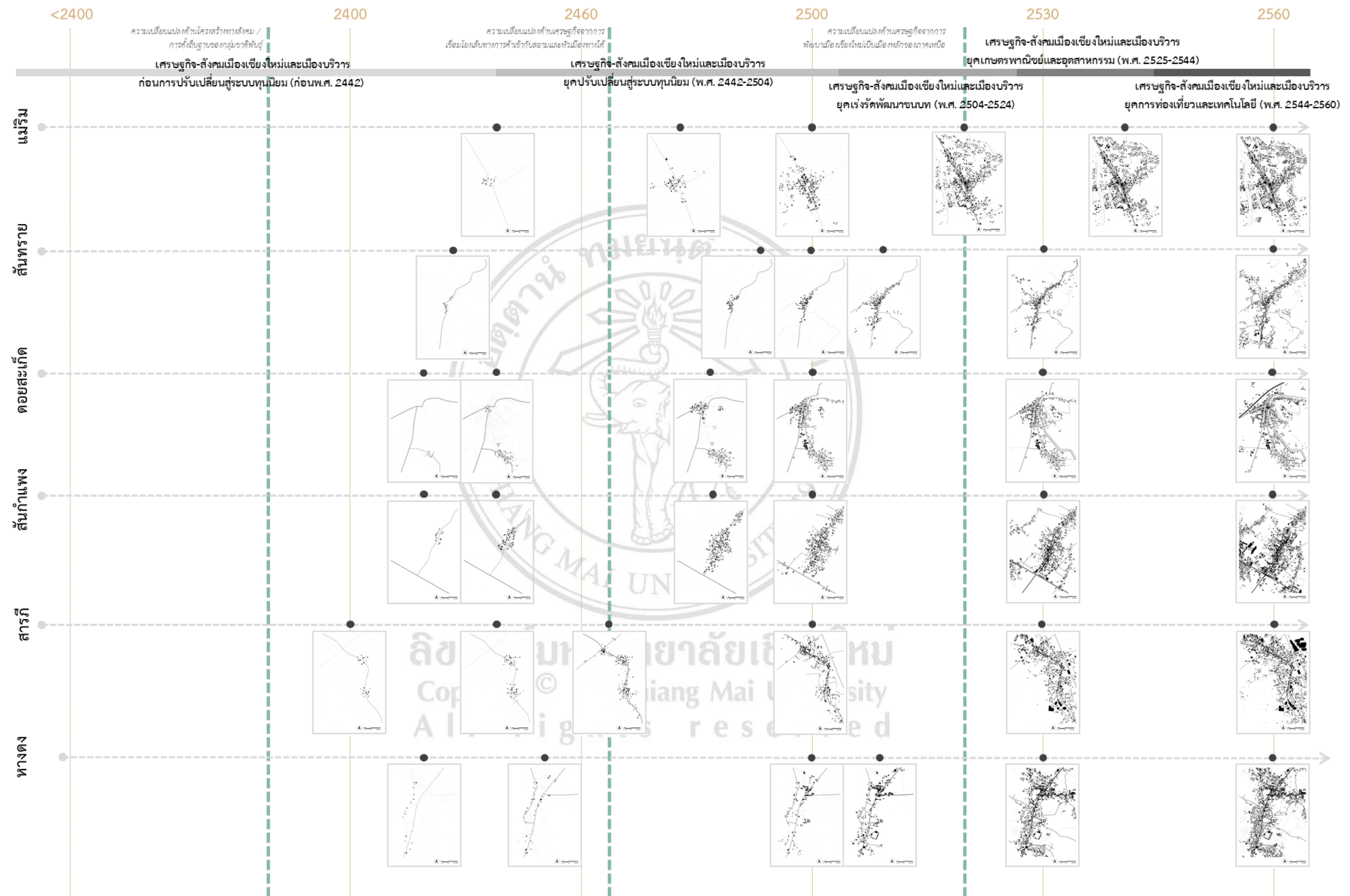
ลักษณะการเติบโตของเมืองโดยมากมักขยายตัวจากย่านการค้าบริเวณจุดตัดของเส้นทางสัญจรสำคัญภายใน และแผ่ขยายไปตามเส้นทางสัญจรกระทั่งลามเข้าไปยังพื้นที่เกษตรกรรม จากการสังเคราะห์และวิเคราะห์ข้อมูลพบว่ารูปแบบของโครงข่ายเส้นทางสัญจรของศูนย์กลางย่านเศรษฐกิจของแทบทุกเมืองมีความเหมือนกัน คือเป็น โครงสร้างเส้นทางสัญจรที่เกิดจากการพัฒนาเส้นทางสัญจรหลักเป็นอันดับแรก หลังจากนั้นจึงทำการพัฒนาเส้นทางสัญจรรองเพื่อรองรับการเจริญเติบโตที่ขยายตัวอย่างรวดเร็วในช่วงปีพ.ศ. 2510 หากแต่มีรูปแบบของโครงข่ายถนนและขนาดถนนที่ตัดผ่านในแต่ละเมืองที่แตกต่างกัน ดังนี้

1) เส้นทางสัญจรหลักขนาดเล็กและมีระบบตรอกซอยเชื่อมบ้านเรือนเข้าด้วยกัน ปรากฏในพื้นที่เมืองสันทราย ลักษณะเป็นถนนความกว้าง 2 เลนที่ไม่มีทางเท้า ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากการจัดสรรรูปที่ดินและการปลูกสร้างบ้านเรือนประชิดถนนในอดีต ซึ่งในเวลาต่อมาได้ส่งผลกระทบและกลายเป็นการจำกัดการขยายความกว้างหน้าถนน

2) เส้นทางสัญจรหลักขนาดกลางที่มีโครงข่ายถนนรองช่วยในการเข้าถึงบ้านเรือน ปรากฏในพื้นที่เมืองคอยสะเก็ด สันกำแพง และสารภี ลักษณะเป็นถนนความกว้าง 2 เลนที่มีทางเท้า เป็นผลมาจากการจัดสรรรูปแบบการครองครองที่ดินตั้งแต่อดีตให้เว้นระยะห่างของตัวอาคารสองฟากถนนออกจากกันในระยะพอเหมาะ ทำให้เมื่อมีการพัฒนาปรับปรุงเส้นทางจึงมีความเหมาะสมกับขนาดของเมือง

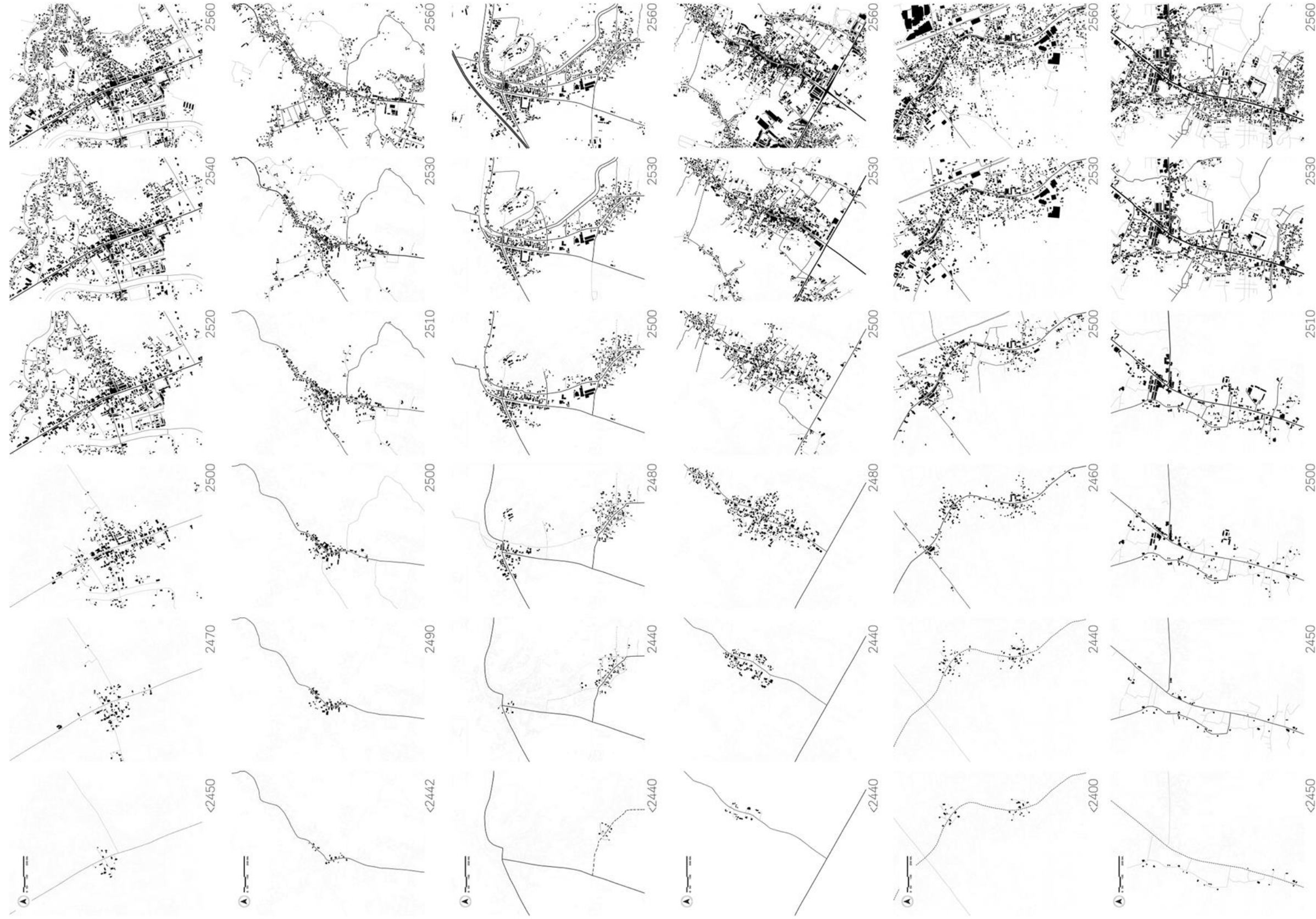
3) เส้นทางสัญจรหลักขนาดใหญ่ที่มีโครงข่ายถนนรองช่วยในการเข้าถึงบ้านเรือน ปรากฏในพื้นที่เมือง 2-4 เลน ที่มีทางเท้า เป็นผลมาจากการพัฒนาเส้นทางสัญจรให้มีศักยภาพในการรองรับ การคมนาคมระหว่างเมืองที่รวดเร็ว ทั้งยังส่งผลต่อระยะถอยร่นอาคาร ที่ถูกบังคับตามกฎหมายบัญญัติของแต่ละท้องถิ่น

พัฒนาการของเมืองบริวารทั้งหมดต่างสะท้อนให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงเชิงกายภาพที่เศรษฐกิจการค้าและรูปแบบสังคมวัฒนธรรมต่างเข้ามามีบทบาทในการขับเคลื่อนความอยู่และการปรับเปลี่ยนศูนย์กลางเศรษฐกิจของเมือง ซึ่งนั่นหมายถึงแนวโน้มการเจริญเติบโตที่อาจมีความเปลี่ยนแปลงดังปรากฏในศูนย์กลางเศรษฐกิจของเมืองสันกำแพง สันทราย และสารภี ที่ย่านการค้าเดิมลดบทบาทความสำคัญลงอย่างเห็นได้ชัด ในส่วนของเมืองแมริม คอยสะเก็ด และหางดง ย่านการค้ายังคงทำหน้าที่ดั้งเดิม หากแต่ค่านิยมสมัยใหม่เป็นปัจจัยที่ทำให้พื้นที่ทางการค้าเกิดการเปลี่ยนแปลงเพื่อตอบสนองกับรูปแบบเศรษฐกิจที่เปลี่ยนไป (ดูภาพประกอบที่ 6.2)

ภาพที่ 6.1 แผนที่สรุปและเปรียบเทียบพัฒนาการทางกายภาพจากปัจจัยด้านเศรษฐกิจของเมืองบริวารของเมืองเชียงใหม่

ที่มา : ผู้วิจัย, ปรับปรุงจากการวิเคราะห์ข้อมูลภาคเอกสารและข้อมูลภาคสนาม

ภาพที่ 6.2 แผนที่สรุปพัฒนาการเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างพื้นฐาน
และลักษณะกายภาพของเมืองบริวารของเมืองเชียงใหม่
ที่มา : ผู้วิจัย. ปรับปรุงจากการวิเคราะห์ข้อมูลภาคเอกสารและข้อมูลภาคสนาม

6.2 ข้อเสนอแนะแนวทางการศึกษา

ความเข้าใจจากการศึกษาเกี่ยวกับพัฒนาการของเมืองบริวารต่างๆ ที่เกิดขึ้นมาสัมพันธ์กับการขยายตัวเติบโตของเมืองเชียงใหม่ช่วยทำให้เห็นภาพรวมของพัฒนาการ และการเกิดขึ้นของชุมชนต่างๆ ในเขตเมือง ผลของการศึกษาในครั้งนี้จะช่วยขยายความเข้าใจและขอบเขตองค์ความรู้เกี่ยวกับการศึกษาด้านความเป็นมาของเมืองเชียงใหม่ได้กว้างขึ้นกว่าเดิม การรวบรวมข้อมูล และองค์ความรู้ต่างๆ ของการศึกษายังสามารถถูกพัฒนาต่อยอดได้อีกหลายประเด็น เช่นในปัจจุบันขณะที่เมืองเชียงใหม่กลายเป็นศูนย์กลางการพัฒนากาดเหนือตอนบนทำให้มีนโยบายการพัฒนาเมืองในด้านต่างๆ เกิดขึ้นเพื่อผลักดันเมืองให้เกิดการพัฒนาในหลายด้าน ปัจจัยเหล่านี้ล้วนแล้วแต่ส่งผลให้เชียงใหม่กลายเป็นศูนย์กลางของการเข้ามาอยู่อาศัยของผู้คนที่หลากหลายขึ้น การตั้งถิ่นฐานของเมืองที่หนาแน่นขึ้นไม่ได้อยู่แต่ในอาณาบริเวณของศูนย์กลางเมืองเชียงใหม่ และในบริเวณอำเภอรอบนอกเมืองเชียงใหม่อันเป็นที่ตั้งของกลุ่มเมืองบริวารของเมืองเชียงใหม่อีกต่อไป

พื้นที่ระหว่างศูนย์กลางการตั้งถิ่นฐานทั้งสองแห่งดังกล่าวในปัจจุบันได้พัฒนาขึ้นมากลายเป็นชุมทางย่านการค้าใหม่อีกหลายแห่ง เมื่อสภาพเศรษฐกิจในย่านการค้าเหล่านี้ดีขึ้นแน่นอนว่าการเข้ามาอยู่อาศัยก็เริ่มทวีความหนาแน่นขึ้นตามมาเช่นกัน แต่ในขณะเดียวกันชุมทางการค้าซึ่งเกิดขึ้นใหม่บนพื้นที่ระหว่างศูนย์กลางเมืองเชียงใหม่และเมืองบริวารในอีกหลายๆ ที่ก็ไม่ได้มีพัฒนาการขึ้นมาเป็นย่านการค้าที่เจริญรุ่งเรืองจนสามารถพัฒนาเป็นเขตที่อยู่อาศัยสืบเนื่องต่อไปได้ หรือในขณะเดียวกันย่านการค้าและการอยู่อาศัยอีกหลาย แห่งกลับกลายเป็นย่านการค้าที่ซบเซาบางแห่งรกร้างกลายสภาพมาเป็นทัศนวิสัยที่ส่งผลกระทบต่อเมืองในภาพรวม ปัจจัยเหล่านี้ยังเป็นช่องว่างของการศึกษาถึงพัฒนาการและแนวโน้มของการเติบโตของเมืองในภาพรวม หากเราเข้าใจถึงที่มาที่ไป และเงื่อนไขของการพัฒนาเมืองในมิติต่าง เราก็สามารถคาดคะเนแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงไปของเมืองในด้านกายภาพ หรือในขณะเดียวกันเมืองบริวารเหล่านี้ในบางแห่งกำลังกลายสภาพมาเป็นเมืองหลักในด้านต่างๆ ทดแทนเมืองเชียงใหม่ที่ไม่สามารถปรับกายภาพเมืองให้รองรับหน้าที่ใช้สอยที่หลากหลายและมีแนวโน้มที่จะมีมากขึ้นมาตามความต้องการที่เพิ่มขึ้นของผู้ที่เข้ามาอาศัยจากแหล่งต่างๆ

การศึกษาเพื่อลงลึกไปในเมืองใดเมืองหนึ่งในกลุ่มเมืองบริวารสามารถทำได้ในหลายประเด็น ทั้งการศึกษาพัฒนาการของเมืองนั้นๆ ที่กำเนิดขึ้นมาจากสังคมชุมชนหมู่บ้านหลายๆ แห่งซึ่งเป็นกลไกการผลิตสินค้าและบริการต่างๆ ที่ผลักดันให้เมืองบริวารนั้นๆ สามารถพัฒนาขึ้นมากลายเป็นเมืองหลักเมืองหนึ่งของเมืองเชียงใหม่ หรือแม้กระทั่งการศึกษาลงลึกไปถึงกระบวนการบนการเกิดขึ้นของสถาปัตยกรรมในเขตเมืองบริวารที่ยังไม่ได้ถูกศึกษาลงลึกในรายละเอียดว่าในแต่ละพื้นที่เมืองที่ถูกพัฒนาขึ้นจากปัจจัยต่างๆ นั้นส่งผลให้รูปแบบของการอยู่อาศัยที่ส่งผ่านไปยังแบบแผนของ

สถาปัตยกรรมต่างกันอย่างไร ทั้งความสัมพันธ์กันในแง่ความคิด ความเชื่อ หรืออิทธิพลของรูปแบบสถาปัตยกรรมที่รับส่งกันผ่านเครือข่ายกลุ่มช่างที่แตกต่างกันตามกลุ่มชาติพันธุ์ ความเข้าใจต่างๆ เหล่านี้ล้วนเป็นตัวแปรสำคัญที่จะทำให้เราทราบถึงกระบวนการกลายเป็นเมืองและการพัฒนาในช่วงต่างๆ ของเมืองเชียงใหม่ ซึ่งองค์ความรู้เหล่านี้ยังคงกระจุกกระจายอยู่อย่างไม่ต่อเนื่อง การเริ่มทำความเข้าใจผ่านการเก็บเป็นองค์ความรู้ของเมืองยังเป็นข้อจำกัดอยู่ทั้งในแง่ของเอกสารที่ไม่ได้ถูกรวบรวมไว้อย่างเป็นระบบ และหลักฐานทางประวัติศาสตร์ต่างๆ ก็ต้องอาศัยการรวบรวมวิเคราะห์และตรวจสอบความถูกต้อง อีกทั้งจำนวนผู้ที่สามารถให้สัมภาษณ์หรือมีความทรงจำเกี่ยวกับพัฒนาการเมืองในมิติต่างๆ ก็เป็นข้อจำกัดของการศึกษาด้วยเช่นกัน ซึ่งหากข้อมูลเหล่านี้ถูกจัดการอย่างเป็นระบบผู้วิจัยเชื่อว่าจะสามารถต่อยอดองค์ความรู้ และง่ายต่อที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะสามารถนำข้อมูลไปใช้เพื่อเรียนรู้ ทำความเข้าใจ และสามารถที่จะเตรียมการวางแผนเพื่อพัฒนาเมืองได้อย่างเป็นระบบได้อย่างแน่นอน

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved